

[TABULAE DONARIORUM MARMOREAE.]

TABULA MARMOREA AD PORTICUM S.
PETRI PARIETI AFFIXA.

+ DOMINIS SCIS AC BEATISS PETRO ET PAVLO
APOSTOLORVM PRINCIPIBVS + GREGORIUS
INDIGNVS SERVVS + QVOTIENS LAVDI VESTRAE
VSIBVS SERVITVRA QVEDAMLICET PARBA
CONQVIRIMVS VESTRA VOBIS REDDIMVS NON
NOSTRA LARGIMVR VT HAEC AGENTES NON SIMUS
ELATI DE MVNERE SET DE SOLVTIONE SECVRI +
NAM QVID VNQVAM SINE VOBIS NOSTRVM EST +
QVI NON POSSVMVS ACCEPTA REDDERE + NISI
QVIA PER VOS ITERVM ET IPSVM HOC VT
REDDEREMVS ACCEPIMVS + VNDE EGO VESTER
SERVVS REDVCENS AD ANIMVM MVLTVM ME
VOBIS BEATI APOSTOLI PETRE ET PAVLE ESSE
DEVITOREM PROPTER QVOD AB VVERIBVS MATRIS
MEAE DIVINAE POTENTIAE GRATIA PROTEGENTE
INTRO GREMIVM ECCLESIAE VESTRAE ALVISTIS ET
AD INCREMENTVM PER SINGVLOS GRADVS VSQVE
AD SVMMVM APICEM SACERDOTII LICET
IMMERITVM PRODVcere ESTIS DIGNATI +
IDEOQVE HOC PRIVILEGII MVNVSCVLVM HVMILI
INTERIM OFFERRE DEVOTIONE PRAEVIDI + STATVO
ENIM ET A MEIS SVCCESSORIBVS SERVANDVM
SINE ALIQVA REFRAGATIONE CONSTITVO + VT
LOCA VEL PRAEDIA CVM OLIBETIS QVI INFERIVS
DESCRIBVNTVR QVOS PRO CONCINNATIONE
LVMINARIORVM VESTRORVM A DIVERSIS QVIBVS

DETENEBANTVR RECOLLIGENS VESTRA VOBIS
DICAUI IMMVITILATA PREMANERE ID EST IN
PATRIMONIO APPIAE MASS VICTORIO LAS OLIBETV
IN FVND RVMELLIANO IN INTEGRo OLIBETv. IN
FVND OCTABIANO IN INTEGRo MASS TRABATIANA
OLIBET. IN FVND BVRREIANO VT SP OLIBET IN
FVND APPIANO VT SP

OLIBETV IN FVND. IVLIANO IN INTEGRO OLIBET. IN
FVND VIVIANO VT SVP. OLIBET. IN FVND. CATTIA . .
. OLIBET. IN FVND. SOLIFICIANO. VT SP. OLIBET. IN
FVND. PALMIS VT SVP. OLIBET IN FVND. SAGARIS. V
. . . .^v. . . OLIBET. IN FVND. MARANO. VT SVP.
OLIBET. IN FVND. IVLIANO VT SP. OLIBET IN FVND.
SATVRRIANO. VT SP. OLIBET. IN FVND. CANIANO ET
CARBONARIA VT SVP. MASS. CESARIANA OLIBET.
IN FVND. FLORAN^o VT OLIBET. IN FVND. PRISCIANO
ET GRASSIANO VT SVP. OLIBET IN FVND.
PASCVRANO VT SP. OLIBET IN FVNDOSVP
VARINIANO VT SVP. OLIBET IN FVND. CESARIANO.
VT SP. MASS. PONTIANA OLIBET IN FVND.
PONTIANO VT SP. OLIBET. IN FVND.
CASAROMANIANA VT SP. OLIBET. IN FVND.
TATTIANO VT SP. OLIBET. IN FVND. CASAFLORANA
VT SP MASS. STEIANA OLIBET. IN FVND. BERRANO
VT SP. OLIBET. IN FVND. CACLANO VT SP. OLIBET IN
FVND. PONTIAN^o VT OLIBET. IN FVND. AQVILIANO
VT SP. OLIBET. IN FVND STEIANO VI SP. OLIBET. IN
FVND. CASSIS VT SP. MASS. TERTIANA^{SP} OLIBET. IN
FVND. CAMME LIANO ET FVND. TORTILLIANO VT
SP. OLIBET IN FVND. CASACVCVLI VT SP. MASS.

NEVIANA OLIBET. IN FVND. ARCIPI ANO VT SP.
OLIBET. IN FVND. CORELLIANO VT SP. OLIBET. IN
FVND. VRSANO VT SVPER + IN PATRIMONIO
LABICANENS MASS. ALGISIA OLIBET QVI EST AD
TVFV IVXTA ANAGNIAS IN INTEGRO + OLIBET QVI
EST IN SIBVLA ET MODICAS TALIAS
CATAGEMMVLVM AG MILIT. OLIBET. IN APLINEAS
IN INTEGRO + OLIBET. QVI EST IN CLAVINIANO
OLIBET. QVEM TENET FRANCVLVS COLONVS IN
FVND. ORDINIANO IN INTEGRO +

TABULA MARMOREA AD BASILICAM S. PAULI PARIETI AFFIXA.

GREGORIVS EPISC. SERVVS SERVORVM DI + FELICI
SVBDIAC. ET RECTORI PATRIMONII APPIAE LICET
OMNIA QVAE HAEC APOSTOLICA HABET ECCLESIA
BEATORVM PETRI AC PAVLI QVORVM HONORE ET
BENEFICIIS ADQVISITA SVNT DO SINT AVCTORE
COMMVNIA. ESSE TAMEN DEBET IN
AMMINISTRATIONE ACTIONVM DIVERSITAS
PERSONARVM VT IN ADSIGNATIS CVIQUE REBVS
CVRA ADHIBERI POSSIT IMPENSIO. CVM IGITVR
PRO ECCLESIA BEATI PAVLI APOSTOLI
SOLLICITVDO NOS DEBITA COMMONE RET NE
MINVS ILLIC HABERE LVMINARIA ISDEM PRAECO
FIDEI CERNERETVR QVI TOTVM MVNDVM LVGINE

PRAEDICATIONIS IMPLEVIT ET VAL DE
INCONGRVVM AC ESSE DVRISSIMVM VIDERETVR
VT ILLA EI SPECIALITER POSSESSIO NON SERVIRET
IN QVA PALMAM SVMENS MARTY RII CAPITE EST
TRVNCATVS VT VIVERET VTILE IVDICAVIMVS
EANDEM MASSAM QVAE AQVAS SALVIAS
NVNCVPATVR CVM OMNIBVS FVNDIS SVIS ID EST.
CELLA VINARIA. ANTONIANO. VILLA PERTVSA
BIFVRCO. PRIMINIANO. CASSIANO. SILONIS.
CORNELI TESSELLATA. ATQVE CORNELIANO CVM
OMNI IVRE INSTRVCTO INSTRVMENTOQVE SVO ET
OMNIBVS GENERALITER AD EAM PERTINENTIBVS
CVM XPI GRATIA LVMINARIBVS DEPVARE
ADIICIENTES ETIAM EIDEM CESSIONI HORTOS DVO
POSITOS INTER TIBERIM ET PORTICVS IPSIVS
ECCLESIAE EVNTIBVS A PORTA CIVITATIS PARTE
DEXTRA QVOS DIVIDIT FLVVIVS ALMON INTER
ADFINES HORTI MONASTERII SCI STEPHANI QVOD
EST ANCILLARVM DI POSITVM AD SCM PAVLVM ET
AD FINES POSSESSIONIS PISINIAN SIMVL ET
TERRVLAS QVAE VOCANTVR FOSSA LATRONIS
POSITAS. IDEM IVXTA EANDEM PORTICVM
EVNTIBVS SIMILITER A PORTA PARTE SINISTRA VBI
NVNC VINEAE FACTAE SVNT QVAE TERRVLAE
COHAERENT AB VNO LATERE POSSESSIONI
EVGENITIS QD SCOLASTICI ET AB ALIA PARTE
POSSESSIONI MONAST. SCI ARISTI QVAE OMNIA
QVONIAM DO ADIVVANTE PER ANTEDICTAE
ECCLESIAE PRAEPOSITOS QVIPER TEMPORA
FVERINT A PRAESENTI SEPTIMA INDICTIONE
VOLVMVS ORDINARI ET QVIDQVID EXINDE

ACCESSERIT LVMINARIBVS EIVS IMPENDI ATQVE
IPSOS EXINDE PONERE RATIONES IDCIRCO
EXPERIENTIAE TVAE PRAECIPIMVS VT
SVPRASCRIPITAM MASSAM AQVAS SALVIAS CVM
PRAE NOMINATIS OMNIBVS FVNDIS SVIS NECNON
HORTVS ATQVE TERRVLAS QVAE SVPERIVS
CONTINENTVR DE BREVIBVS SVIS DELERE DEBEAT
AC AVFFERRE ET CVNCTA AD NOMEN PRAEDICTAE
ECCLESIAE BEATI PAVLI APOSTOLI TRADERE
QVATENVS SERVIENTES SIBI PRAEPOSITI OMNI
POST HOC CARENTES EXCVSATIONE DE
LVMINARIBVS EIVS ITA SINE NOSTRA STVDEANT
SOLLICITVDINE COGITARE VT NVLLVS ILLIC
VMQVAM NEGLECTVS POSSIT EXISTERE FACTA
VERO SVPRASCRIPITARVM OMNIVM RERVM
TRADITIONE VOLVMVS VT HOC PRAECEPTVM IN
SCRINIO ECCLESIAE NOSTRAE EXPERIENTIA TVA
RESTITVAT BENE VALE. DAT. VIII. KAL.
FEBRVARIAS IMP. DN N FHOCA PP. AUG. ANNO
SECVNDO ET CONSVLATVS EIVS ANNO PRIMO IND.
SEPTIMA.

DE TABULIS DONARIORUM MARMOREIS
Romae a beato Gregorio Magno sanctis
apostolis Petro et Paulo dicatis.

330 Tabulas Donariorum marmoreas sanctis apostolis Petro et Paulo a beato Gregorio Magno dicatas pro luminaribus, ut ipse ait, concinnandis, et in porticu sancti Petri affixas, hoc in loco apponendas censui, ut ea quae de vetusto scribendi modo in scholiis, et praesertim in scholio illo 241, 242, dixi (**Infra tom. IV S. Gregorii Operum, Patrologiae vero LXXVIII**), corroborentur. Quoniam vero donationem aliam beato Paulo ab eodem Gregorio sancto pro luminaribus item concinandis lapide incisam; et in porticu olim sancti Pauli ad parietem ecclesiae affixam, nunc autem paucis abhinc diebus ante majus altare translata prope alteram ex duabus columnis, quae primarium fulciunt arcum, a dextera parte collocatam, necnon in ejusdem beati Gregorii Regist. lib. XII ep. 19 conscriptam inveni; ad ipsius Sancti et Christianam et Apostolicam pietatem splendide repraesentandam ac perpetuo conservandam, hoc etiam loco imprimendam indicavi. Rerum namque gestarum monumenta, ut ratio ipsa suadet, et experientia docet, facilius per typographicam quam per sculptoriam artem ab interitu vindicari queunt. Tabulae primo loco positae, et ad porticum sancti Petri affixae, duarum Tabularum frusta videntur, sicut diversae lapidum formae, necnon mutili Donariorum fines prae se ferunt.

De Tabulis Donariorum marmoreis in porticu sancti Petri ad parietem ecclesiae affixis Maphaeus Vegius in libello de praestantia basilicae sancti Petri loquitur in hanc verborum formam: *Beatus Gregorius ad instruenda abundantius basilicae sancti Petri luminaria, multa praedia, multaque praesertim oliveta illi donavit, sicut constat ex publico documento inscripto tabulis marmoreis: quae cum primo septem essent, duae tantum adhuc affixae sunt muro ante*

ingressum basilicae. Haec Maphaeus Vegius dicto in libello, qui in bibliotheca basilicae sancti Petri asservatur.

Ego interea lectorem moneo, omnem vel etiam futilem hisce in tabulis describendis et imprimendis industriam fuisse adhibitam, ut vetusta scribendi consuetudo ad amussim, vel, ut rectius dicam, ad minimum usque apicem repraesentaretur, spatiis tantum exceptis, quae quamvis in inscriptionibus lapide incisis inter singulas quasque voces desiderentur; ea tamen in hisce impressis apponenda curavi, ut lectio facilior reddatur. In nonnullis item vocibus contractis puncta non exstant, et minuscula elementa majusculis admixta interdum cernuntur.

Voces denique obsoletas quae priscam illam veterum scriptorum aetatem sapiunt etiam prout jacent reliquimus, easque lapicidarum mendis carere lectorem monitum volo: littera enim pro littera nonnunquam a veteribus usurpata invenitur, ut *immutilata* pro *immutilata*, *inmeritum* pro *immeritum*, *inpendi* pro *impendi*, *set* pro *sed*, *adquisita* pro *acquisita*, *adsignatis* pro *assignatis*, *intro* pro *intra* (id est, adverbium loco praepositionis), *super* pro *supra* (hoc est, praepositio pro adverbio), *post hoc* pro *posthac* (nam *post hoc* quasi *post hoc tempus* dicitur, cuius significationem habet adverbium *posthac*), *adfines* (agrorum) pro *affines* et *confines*, *adicientes* pro *adjicientes*, *existere* pro *existere*, *hortus* (in accusandi casu) pro *hortos*, *detenebantur* pro *detinebantur*, *consolatus* pro *consulatus*. Hujus generis exempla majori ex parte in orthographia Aldina, et in aliis inscriptionibus, quas ad millia sexaginta et eo amplius descriptas penes se habere

Aldus junior affirmare solebat, antiquitus usurpata leguntur, quae brevitatis gratia silentio praetermittenda censui: sat enim est hac in re citasse inscriptiones veterum Latinorum ab Aldo descriptas. Ipse enim abstrusa omnia antiquitatum in Latine scribendo monumenta adeo accurate observavit, ut neminem in hoc genere parem **331** habuerit. Non desunt etiam scriptores, qui dictas voces apud antiquos in usu frequenti fuisse dicant: quos brevitatis causa omitto.

Illa item B. Gregorii aetas littera B pro V et V pro B uti non raro solebat, ut supra videre est in tabula ex duabus prima, in qua legitur, *parba* pro *parva*, *olibetum* pro *olivetum*, *silbula* pro *silvula*, *octabiano* pro *octaviano*; *devitorem* pro *debitorem*, et *uveribus* pro *uberibus*. Hunc vetustum scribendi usum in scholio nostro 246 (*Ubi supra*) satis diffuse explicavimus, ut idem scholium, in quo nonnulla scitu fortasse digna enarrantur, huic etiam tabulae deserviret. Alia item haud omnino contemnenda ad hujus generis scribendi pronuntiandique usum spectantia in Commentario nostro bibliothecae Vaticanae anno 1591 impresso, pag. 153 et 297 docuimus.

Lectorem item moneo, in *olivetorum* recensione legi semper *olibetum* in accusandi casu per vocem hoc modo contractam, *olibet* et cum puncto et sine ipso, vel *olibetu*, modo etiam cum puncto, modo absque ipso. Quod autem accusandi casus sine littera *m* fuerit in usu apud veteres Latinos illos qui aetate beati Gregorii exstabant, id nobis persuadent multae antiquorum inscriptiones lapide incisae, quarum etiam exempla, brevitati consulens omitto.

Illud interea subticendum non videtur, cur scilicet *olivetum*, quod est generis neutrius, in hac inscriptione masculini semper generis esse inveniatur: id quod factum puto per figuram synthesesim, quae discordat cum voce, et cum suo concorda significatu, ut est illud Virg. VIII Aen., *Praeneste sub ipsa*, teste Aldo seniori, et *Camerino sub ipsa*, i. civitate: nam *Praeneste* et *Camerinum* sunt generis neutrius. Per hanc item figuram, synthesesim, dicitur: Liliū est albissimus florum. i. flos albissimus omnium florum; ita etiam *olivetum*, quod est locus, sive ager, in quo oleae consitae sunt, discordat cum voce, et concordat cum significatu, si referatur ad locum, sive ad agrum.

In secunda tabula, quae infra cernitur, legitur *isdem* in recto pro *idem*. Hanc vocem *isdem*, in nominativo singulari pro *idem*, non solum Eucherius bis in II lib. in Gen. et bis in lib. Regum usurpavit, sed Ennius etiam auctor perantiquus in nominativo singulari, et in ablativo plurali, ut refert Cicero in lib. de Oratore, usus est eadem voce, *isdem* dicens: *Isdem campus habet (inquit Ennius) et in templis isdem, probavit*, etc.

In templis *isdem* pro *iisdem*, dixit Ennius. Hinc Cicero eodem in loco ait *isdem* dici et in nominativo singulari, et in ablativo plurali, et utrumque usurpatum fuisse ab Ennio: nam vox *isdem* derivatur ab *is*, *ea*, *id*, et demum, auctore Prisciano lib. XII, cap. de figura. Hinc, si non *isdem*, sed *idem*, campus legeretur, ut nunc profecto legitur, sed corrupte quidem Ciceronis de hac voce disputatio vana esset. Ennius enim quamvis in nominativo singulari dixerit, *isdem*, non *idem campus*, in ablativo plurali etiam dixit *in templis isdem*, pro *iisdem*, et uti maluit eadem voce in secundo loco,

alterum *i*, abjiciens ut malum sonum vitaret, quam pro *iisdem*, vocem *eisdem* usurparet, quae sane vox (ut ait Cicero) erat opimior, quam scilicet ferebat Ennii aetas, quae nimirum vetustatem sapiebat. *Isdem* itaque voce, primo Ennii loco pro *idem*, reposita, Ciceronis locus emendatur.

Duo etiam pro *duos*, ut *hortos duo positos*. Quem locum in secunda tabula mendosum esse credidissem, nisi locum Charisii legissem scribentis, *duo* pro *duos*, et *ambo* pro *ambos* juxta analogiam, et declinationem Graecam recte dici. Ait enim Charisius libro I: Nonnulli, Graecos secuti, **332** quia illi, τοὺς δύο et τοὺς ἄμφο dicunt, *hos duo*, et *hos ambo* dixerunt. *Ambo* pro *ambos* apud Virg. ecl. 6: nam saepe senex spe carminis ambo Luserat.

Ita legendum ex Charisio, necnon ex codice Ms. vetutissimo et insigniori, characteribus majusculis conscripto, qui in bibliotheca Vaticana asservatur. Idem Virgilius in lib. IV Georgicorum:

Verum ubi ductores acie revocaveris ambo.
Ita Virgilii locus ex Charisio emendandus. In codice Vaticano insigni versus hic non exstat, quia in hoc lib. IV Georg. aliquot paginae desiderantur. Afranius in Pantaleo: Revocas nos ambo ad praelium. Idem Virgilius lib. XII Aeneidos: Hunc congressus, et hunc; illum eminus, eminus ambo. Ita legitur in codice ms. vetustissimo et insigniori Vaticano. Terentius in Andria act. II, sc. 2: *Ambo opportune vos volo*. Ita legendum ex Charisio; alii enim legunt: *Ambo opportune: vos volo*.

Duo pro duos recte scribit, ait Charisius lib. I, Attius in Epinausimache:

Martes armis duo congressos crederes.

Ita legendum ex Charisio. Terentius in Adelphis, act. V, sc. 3:

Tu illos duo pro re olim tollebas tua.

Ubi Helenius Acron, *duo* pro duos. Ita legitur in codice ms.

vetutissimo et insigniori Vaticano. Ita etiam legitur in

Terentio a Gabriele Faerno; et i a Terentii locus ex Charisio

est emendandus. Cicero in Verrem lib. I, act. 2: *Horum Pater*

abhinc duo et viginti annos est mortuus. Sic legebatur, et ita

legi debet. Idem ad Atticum lib. IV, epist. ultima: *Duo*

consulares, qui te dicerent. Sic legendum. Idem ad Q. Fr. lib.

I, ep. 2: *Duo Mysos*. Ita legendum, et ita emendavit Paulus

Manutius ex lib. Bessarionis. Idem lib. Famil. III, epist.

4: *Duo enim duarum aetatum plurimi facio, Cn. Pompeium*

filiae socerum, et M. Brutum generum tuum. Idem lib. VII, ep.

25: *Praeter duo nos, loquitur isto modo nemo*. Ita legitur, et

ita legi debet. Idem lib. eod., epist. 29: *Duo parietes de eadem*

fidelia dealbare. Idem de Amicitia: *Ut omnis charitas sive*

inter duo, aut inter paucos jungeretur. Sallustius historiarum

lib. IV, in epist. Mithridatis: *Inter me atque Lucullum, prope*

inopia rursus ambo incessit. Virg. ecl. V: *Craterasque duo*

statuam tibi. Ita legit Pierius ad sibilum evitandum: et ita

legitur in codice ms. vetustissimo, et insigniori Vaticano.

Idem lib. II Aeneidos:

Si duo praeterea tales Idaea tulisset

Terra viros

Ita legitur in codice ms. vetustissimo et insigniori Vaticano,

nec aliter legi potest, quia utraque syllaba in voce, *Duo*, est

brevis; et in primo loco est dactylus, in quo prima syllaba

longa est, duabus sequentibus brevibus.

Priscianus lib. VII ait: Oportet scire quidem analogiae rationem, usum tamen auctorum magis aemulari. *Duo* praeterea, et *Ambo* accusativos, secundum hanc declinationem proferunt, *Ambos*, et *Duos*. C. Julius Romanus in libello de Analogia rectam ponit esse declinationem: *Hos duo*.

Duo igitur pro *duos*, et *ambo* pro *ambos* recte scribi ex Charisio et aliis probatissimis auctoribus fatendum, affirmandumque est.

Quod autem ad orthographiam attinet, duae voces in prima tabula absque diphtongo leguntur, quarum prima est dictio *quedam*, altera vero *Cesariano*. In secunda vero Tabula legitur *Fhoca*, pro *Phoca*. Quas sane voces lapicidarum mendis carere non puto.

Massa hisce in tabulis non eo sensu quo dicitur massa auri et argenti, atque id genus alia; sed pro fundo sive villa, quam vulgo dicunt possessionem, usurpatur. Unde *massarius* **333** cui totius villae cura commissa est nuncupatur, ut placet Huguitioni. Hinc nonnullis in locis rustica possessio, pro villa sive fundo sumpta, *massaria* vocitari solet.

Haec de glossematibus sive vocibus veterum Latinorum abstrusis in utraque Donariorum tabula conscriptis: de quibus lectorem monitum volui, ut ne quis voces obsoletas per typographorum incuriam impressam fuisse opinetur, necve quis omnes illas lapicidarum menda esse suspicetur.

Ea Donariorum tabula quae nunc ad basilicam sancti Pauli exstat, legitur etiam in Registro beati Gregorii lib. XII, epist.

19; sed in epistola quae Registro inserta est nonnulla desiderantur: nam in salutatione epistolari desunt haec verba, quae in tabula marmorea exstant: *Episcopus servus servorum Dei*. Ad finem vero epistolae verba haec: *Bene vale. Dat. viij. Kalend. Februarias, Imp. Domino N. Fhoca PP. Aug. anno secundo, et consolatus ejus anno primo, ind. septima*. Haec in tabula marmorea.

Nonnullae item voces, ut, *in foro*, pro quo in tabula legitur *bifurco*; *horos duos*, pro *hortos duo positos*; *id est*, pro *ibidem*; *similiter parte sinistra ad portam*, pro *similiter a porta, parte sinistra*; *Eugentis*, pro *Eugenitis*; *possessionibus monasterii sancti Edistii*, pro *possessioni monasterii sancti Aristi*; *hortos*, pro *hortus*; *deleri facias ac auferri*, pro *delere debeat ac auferre*.

His de rebus lectorem item monitum volui, ut si quis tabulam marmoream cum epistola Registro inserta conferret, hanc collationem in Registro imprimendo factam non fuisse sciat: propterea quod dum Registrum typis mandaretur, tabula illa, nondum in ecclesiam translata, in porticu sancti Pauli, ad parietem affixa erat in editissimo loco sita, hinc perpaucis et fere nemini nota: quia vix aliquid de ea legi poterat. Ego vero dum scholia et alia in beatum Gregorium a me elaborata in lucem edenda curarem, aliud agens, incidi in Panvinium, qui totam hanc tabulam in libello de septem Urbis ecclesiis scriptam reliquit, dum de basilica sancti Petri sermonem haberet.

Quare omni adhibita diligentia et industria, eam quaerendo inveni, inventamque ex marmore fideliter decerpsi,

decerptamque denique atque impressam, ob rationes initio assignatas hoc loco apponere libuit.

Reliquum est ut paucis explicemus cur beatus Gregorius Magnus solis pro luminaribus seu lampadibus in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli accendendis, tot fundos et praedia, sive tot possessiones, totque denique oliveta eorundem sanctorum basilicis dedicarit, ac destinarit: nam ex tot tantisque praediorum, et olivetorum praesertim redditibus, nonnisi ingentem lampadum numerum dictis in ecclesiis adhibitum olim fuisse, colligere possumus. Id quod planum cuique profecto fit, si Vitae summorum pontificum ab Anastasio Bibliothecario, et a Platina, necnon Historiae sacrae a Petro Mallio conscriptae legantur. Nam post Silvestrum papam, Coelestinus, Hilarius, Simplicius, Symmachus et post Gregorium Magnum Sabinianus, ejus successor, deinde Honorius, Agatho, Gregorius II, Zacharias, et alii varia candelabrorum genera argentea, variis nominibus nuncupata (hoc est coronae, phara, canthara, cerostata et rhetia) multasque auri et argenti libras pro lampadibus basilicae sancti Petri Romae dono dederunt. Idem fecit Constantinus Magnus imp., deinde Theodoricus rex sub Hormisda, Belisariusque sub Vigilio, qui magni pretii varia candelabrorum genera, multaque auri et argenti pondo, imperatoriae ac regiae opulentiae ac liberalitati consentanea, ecclesiae sancti Petri atque item beati Pauli obtulerunt. Panvinius de rebus antiquis memoralibus et praestantia basilicae sancti Petri lib. V in ejusdem ecclesiae bibliotheca asservato, ait: *Mathilda sanctitate celebris, tanti basilicam sancti Petri fecit, ut quo luminaribus adhibitis magis decoraretur, tanquam debitam ei dotem donavit patrimonium*

suum, id est, Liguriae et Hetruriae praecipuas partes cum omnibus oppidis ac eorundem juribus. Haec Panvinus. Platina in ipso Paschalis II Vita, inquit hunc in modum: *Hoc tempore Mathilda comitissa, admodum senio confecta, moriens, Romanae Ecclesiae ex testamento reliquit quidquid a Pissia amne, et sancto Quirico agri Senensis usque ad Ceperanum inter Appenninum et mare pertinet, 334 addita Ferraria, quae adhuc Romanae Ecclesiae vectigalis est.* Haec Palatina. Sed Ferraria longe prius sub Ecclesiaeditione fuit, hoc est mille abhinc fere annis, tempore videlicet Vitaliani, ut in chronicis peregrini Prisciani et Gasparis Sardi videre licet, deinde tempore Pipini, Karoli Magni, Ludovici I, Henrici I et Othonis I ante Mathildam, et ex eorundem, caeterorumque post Mathildam, imperatorum privilegiis, quae in archivo castri sancti Angeli custodiuntur, constat. De hac item donatione, donationisque confirmatione a comitissa Mathilda tempore Gregorii VII et Paschalis II praestita anno 1102 authentica non desunt momenta scriptis mandata, quae in omnibus S. E. R. archivis asservantur. Postquam autem in sermonem de Ferraria non consulto, sed re id mihi subministrante incidi, breviter et quasi praeteriens, dicam quod de ipsa Ferraria accidit dum haec de sanctorum apostolorum Petri et Pauli lampadibus typis mandarem. Superiori namque anno Domini 1597, die. 27 Octobris, Alhdonso Estense hujus nominis II et ultimo Ferrariae duce sine filiis ac descendentibus mortuo, sanctiss. D. N. Clement VIII pastor Ecclesiae vigilantissimus, et patrimonii sancti Petri defensor acerrimus et indefessus, ubi primum accepit Ferrariae ducatum in feudum olim a Romanis pontificibus praedecessoribus suis concessum, ad Romanam Ecclesiam ob lineam dicti Alphonsi finitam fuisse devolutum, nulla penitus

cunctatione interposita, cum universo S. R. E. cardinalium collegio de illius recuperatione graviter ac sapienter egit, dictam recuperationem iisdem quoque cardinalibus instanter postulantibus. Quare sanctiss. D. N. in decreto, hac de re pronuntiando, humanis posthabitis rationibus, totam Ferrariae ditionem Christo Domino Salvatori nostro, necnon gloriosae ac semper virgini Dei genitrici Mariae, sanctisque apostolis Petro et Paulo constanti animo miroque pietatis ardore addixit et consecravit. Juris itaque ac canonum ordine servato, stricto tandem utroque gladio, Petroque sancti Nicolai in carcere diacono cardinali Aldobrandino ejusdem Clementis nepote, ad res sane praeclaras et arduas pro Romana Ecclesia celeriter ac feliciter perficiendas nato, ad ducatum **335** Ferrariae recuperandum cum militaribus copiis misso, Caesar Estensis nullo militum exspectato congressu, eundem Ferrariae ducatum antiquo ac legitimo S. R. E. domino, anno hoc ipso 1598 die 12 Januarii restituere, inita conventionem scriptis mandata, promisit: reque ipsa ejusdem vigesima nona mensis die, hoc est pridie diei sancto Hippolyto consecratae, in qua ipsius Clementis, antea Hippolyti nuncupati, pontificatus natalis celebratur, libere ac pacifice, non humano tantum, sed expresso divinae opis praesidio, restituit, Ferraria gaudio gestiente, tota urbe Roma exsultante, Deoque ingentes gratias agente, universaque Italia admirante. Hactenus de Ferraria. Nunc ad nostrum de lampadibus in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli olim accendi solitis institutum revertamur. Nam Petrus Mallius in libro de historiae Basilicae sancti Petri, ut in Bibliotheca vaticana videre est, post varia donorum ac reddituum genera basilicae sancti Petri pro lampadibus accendendis enumerata, de luminaribus dicta in Ecclesia perpetuo accensis loquens, CL lampades diu

nocturne, in stationibus autem CCL sua tempestate in basilica sancti Petri arsisse testatur, variaque lampadum et candelabrorum genera et nomina, atque item loca omnia, in quibus candelabra suspendebantur, recenset, stationibus quibuscumque totius anni enarratis. Accendebatur etiam candelabrum, quod tot habebat lampades, quot dies anni sunt, hoc est CCCLXV. Imo ut Anastasius bibliothecarius in Hadriano primo ait: Hadrianus ipse basilicae sancti Petri dono dedit candelabrum, crucis formam repraesentans, MCCCLX candelis vel lampadibus insignitum, quod ante presbyterium pendens, quatuor anni vicibus, die scilicet Natalis Domini, in Paschate, in Natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et in Romani pontificis electione, quae singulo quoque anno, ipso vivente, celebratur, ac accendi solebat, MCCCLXX lampades ante presbyterum accendi solebant. Idem fere legitur de basilica sancti Pauli. Cum itaque in basilicis sanctorum apostolorum Petri et Pauli tot lampades perpetuo arderent, mirum nemini videri debet, si tot praedia, totque oliveta dictis basilicis fuerint dedicata ac destinata.